

بازیابی متون کهن امامیه

• ابراهیم میرزایی

مجموعه‌های حدیثی چاپ نشده متعددی وجود دارد که اغلب از دوره صفویه به بعد است و شاید تأخر زمانی آنها، یکی از دلایل عدم اقبال محققان به چاپ چنین آثاری باشد. در هر حال این آثار علاوه بر اهمیت حدیثی که دارند، گاه حاوی نکته‌ها و مطالبی از اوضاع اجتماعی خود هستند و از این رو شایسته است تا به چاپ و تصحیح این آثار اقدام شود. همچنین این آثار، نشان دهنده تاریخ تفکر اجتماعی ما نیز هستند. خوشبختانه مرکز تحقیقات دارالحدیث وابسته به دانشکده دارالحدیث، طرحی برای چاپ این آثار به نام میراث حدیث شیعه در دست انجام دارد که نمره آن تاکنون به چاپ رسیدن یازده مجلد از این کتاب هاست. جلد اخیر این مجموعه، با نوشته‌ای از آقای مهدی مهریزی با عنوان مکتوبات حدیثی ائمه (ص ۷-۴۹) آغاز شده که در ادامه دیگر مقالات مؤلف در بازیابی و احیای متون کهن امامیه است.

مؤلف در این مقاله به بحث درباره مفهوم اصل و کتاب در آثار مختلف امامیه پرداخته و فهرست بلندی از ۱۲۲ اصل را با معرفی اجمالی مؤلف و ذکر منابع شرح حال آنها و وثاقت و عدم وثاقت مؤلفان اصول را متذکر شده است. هر چند برخی افراد که مؤلف، نام آنها را به عنوان مؤلف اصول در این فهرست ذکر کرده‌اند، با معیارهایی که در تعریف اصول می‌شناسیم، نمی‌توانند در این فهرست قرار گیرند. از این موارد باید به نام هارون بن موسی تلکبری (متوفی ۳۸۵ ق) و حمید بن زیاد (متوفی ۳۱۰ ق) اشاره کرد که گرچه خود مؤلف اصلی نبوده‌اند، اما از مهم‌ترین راویان اصول بوده‌اند (ص ۲۹، ۳۵).

• میراث حدیث شیعه (جلد یازدهم)

• زیر نظر مهدی مهریزی، علی صدرایی خویی

• مرکز تحقیقات دارالحدیث، ۱۳۸۳

اشاره:

مرکز تحقیقات دارالحدیث یکی از ناشران فعال و پراثر در حوزه تراث حدیث شیعه، است که تا به حال آثار متعددی را به چاپ رسانده است. از جمله این آثار مجموعه‌ای به نام میراث حدیث شیعه به چاپ مجموعه‌های کهن و متأخر حدیثی — رجالی شیعه اختصاص دارد که به تازگی جلد یازدهم این مجموعه نیز منتشر شده است. علاوه بر این اثر، این مؤسسه طرحی مهم در شناسایی و معرفی متون حدیثی به نام فهرستگان در دست تهیه دارد که به دو صورت نرم افزاری و کتاب منتشر خواهد شد که تا به حال یک جلد از آن منتشر شده است.

۸۰) می‌توان اشاره کرد.

بخش بعدی به علوم حدیث اختصاص دارد و حاوی رساله‌ای از میرزا محمد بن محمد هادی نائینی (قرن سیزدهم) به نام «المراشح» شرح و توضیح برخی اصطلاحات رجال و شرح حال برخی از عالمان و محدثان متقدم امامیه است. فهرس الصدیه فی اجازات العلیه، اجازه بلندی است از علی اکبر همدانی (متوفی ۱۳۲۵ ق) که مصحح شرح حال کامل وی را همراه با فهرست کامل آثارش آورده است (ص ۳۴۹-۳۵۶). نکته‌هایی درباره این رساله می‌توان ذکر کرد. نخست مطالبی است که مؤلف رساله ذکر کرده و نادرست است. از این موارد، به مطالب مؤلف در شرح حال شیخ بهایی (متوفی ۱۰۳۰ ق) می‌توان اشاره کرد (ص ۳۸۷). مطلب دوم تصحیف برخی از اسامی است که به مصحح باز می‌گردد، چون تصحیف عنوان کتاب مباهج المبهج به مناهج النهج (ص ۴۰۳)، ابی الفضل شیبانی به ابی الفضل شیبانی (ص ۴۳۹)، نام ابوطالب یحیی بن حسین الهارونی (متوفی ۴۲۴) به ابوطالب الهروی (ص ۴۴۴)، ابوالفرج قنانی به ابوالفرج قنانی (ص ۴۵۲)، ابراهیم بن هارون هیتی به ابراهیم بن هارون الهیبتی (ص ۴۷۸)، ظریف بن ناصح به طریف بن ناصح (ص ۴۹۱) می‌توان اشاره کرد. البته این اغلاط با توجه به اسامی فراوانی که در این کتاب آمده، قابل اغماض است. آخرین بخش کتاب به معرفی نسخه‌های خطی اختصاص یافته است و معرفی کتاب الدعاء سید اسماعیل حائری (متوفی ۱۳۵۰ ق) و شرحی بر دعای عرفه از سید احمد فقیه امامی (متوفی ۱۴۱۴ ق) آمده است. فهرست کامل یازده جلد میراث حدیث شیعه نیز در آخر کتاب آمده است.

نسخه‌های خطی حدیثی فراوانی در کتابخانه‌های ایران وجود دارد که خوشبختانه فهرست اغلب کتابخانه‌هایی که این نسخه‌ها در آنها قرار دارد، به چاپ رسیده است. با این حال تلاش منسجمی در ارائه فهرستی جامع از این آثار صورت نگرفته است، تا آنکه مؤسسه دارالحدیث انجام این طرح را در کاری با عنوان فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه عهده‌دار شده است. انجام این طرح به دو صورت نرم افزاری و کتاب عرضه خواهد شد که جلد نخست آن به تازگی روانه بازار شده است. از طریق این فهرست می‌توان از متون کثیر نسخه‌ها که طبعاً متون درسی نیز بوده‌اند، آگاهی یافت. امید که جلد‌های بعدی این کار نیز به زودی منتشر شود.

بعد از این مقاله نسبتاً بلند، بخش متون حدیثی است که در این بخش، متون حدیثی که تا به حال چاپ نشده یا با تحقیق کافی منتشر نشده، به چاپ می‌رسد. اولین مجموعه حدیثی این بخش رساله‌ای در فضایل شهر رجب تألیف عبیدالله بن عبدالله حسکانی (متوفی ۴۷۰ ق) است که پیشتر نیز به تحقیق آقای محمد باقر محمودی در پایان جلد دوم شواهد التنزیل حسکانی چاپ شده بود، ولی به دلیل راه یافتن اغلاط و تقدیم و تأخیر در برخی عبارات، چاپ و تحقیق جدیدی از آن در اینجا عرضه شده است. محقق در مقدمه‌ای کوتاه (ص ۵۳-۵۴) از حسکانی به اجمال سخن گفته و سپس متن کوتاه این رساله درج شده است (ص ۵۵-۶۷). تعلیقات مفصل محقق (ص ۶۸-۷۶) در انتهای رساله آمده است. این رساله را حسکانی به خواش عالم کرامی به نام حامد بن احمد بن جعفر نگاشته است. مهم‌ترین ویژگی این رساله، نقل دعای ام داود مشهور به دعای استفتاح است. هر چند این دعا، از حیث الفاظ، تطابق کلی با روایت شیعی آن دارد، اما در برخی موارد تحریر شیعی این عبارت کامل تر است. حاکم حسکانی این دعا را به روایت ابوطاهر محمد بن احمد خوری (مصحح جوری ضبط کرده‌اند که ظاهر خطاست) نقل کرده است. حسکانی در آخر این رساله، بحثی کوتاه درباره ابویعلی حمزة بن محمد علوی آورده و به نقل از تاریخ النیسابور حاکم نیشابوری (متوفی ۴۰۵ ق) البته بدون تصریح به نام کتاب، مطالبی را نقل کرده است (ص ۶۶-۶۷) تعلیقه بیست و سوم محقق (ص ۷۶) در آغاز مقدمه رساله آمده و ظاهر آدرج دوباره آن بی وجه است. رساله بعدی، تألیفی به نام الاثناعشریه از مؤلفی از قرن دوازدهم است که احادیثی مرسل به نقل از پیامبر (ص) را گردآوری کرده است. این رساله براساس دو نسخه تصحیح شده و محقق در پاورقی، تخریج کامل احادیث نقل شده را آورده است (ص ۷۷-۱۰۶). بخش بعدی با عنوان شرح و ترجمه حدیث نامگذاری شده، حاوی متن کتاب زبور العارفین، تألیف علی قلی خان ترکمانی قمی (قرن یازدهم) است که از حیات او تا ۱۰۹۷ اطلاع در دست داریم. مؤلف شرح حال کاملی از او را ذکر کرده و فهرستی از دیگر آثار وی را نیز آورده است. این کتاب مجموعه‌ای از دعا‌های عارفانه روایت شده از اهل بیت است (ص ۱۱۸-۲۸۶). از مهم‌ترین متونی که در تألیف این رساله بهره برده شده به کتاب‌های مصباح الشریعه، مصباح المتهجد، صحیفه سجاده، تفسیر منسوب به امام حسن عسکری (علیه السلام) و کتاب حلیه الأزواج (نک: الذریعه، ج ۷، ص